

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 8 - Sayı/Issue 1 - Haziran/June 2023: 17-38

Hüsâm Çelebî'nin Eseri Bağlamında Naklü'ş-şehâde

Naklü'ş-şehâde in the Context of Hüsâm Çelebî's Work

Hilal ÖZAY

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Assoc. Prof, Tokat Gaziosmanpaşa University,
İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Faculty of Theology, Department of Basic
Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı Islamic Sciences, Department of Islamic Law,

hilal.ozay@gop.edu.tr Orcid: 0000-0001-6412-443

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

11.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted

03.06.2023

Atıf/Cite: Özay, Hilal. "Hüsâm Çelebî'nin Eseri Bağlamında Naklü'ş-şehâde". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 8/1 (2023), 17-38.
<https://doi.org/10.20486/imad.1263623>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Hüsâm Çelebî'nin asıl ismi Hüsâmüddîn Hüseyin bin Abdurrahmân'dır. Tokatlı olan Hüsâm Çelebî Osmanlı devletinin 16. yüzyıl alimlerindedir. Hüsâm Çelebî Osmanlı'nın çeşitli vilâyetlerinde müderris, kadı ve müftü görevlerinde bulunmuştur. Pek çok öğrenci yetiştirmiş, fıkıh ve kelam alanlarında eserler kaleme almıştır. Çoğu fıkıh alanında olmak üzere muhtelif konularda hâşiye, ta'lik ve risâleler telif etmiştir. Eserlerinden biri olduğu tespit edilen ve bu çalışmanın konusu olan "Risâle-i Naklü's-şehâde" isimli eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde Hacı Selim Ağa 297.5 bölümünün 379 numarasında tek nüsha olarak yer almaktadır. Müellif bu eserinde şehâdetin nakli konusunu ele almaktadır. Normal şartlarda davacı ve davalının haklarını müdafaa etmeleri için mahkemede hazır bulunmaları gerekirken davacı ve davalının, şahitlerin farklı şehirlerde ikâmet etmeleri ve bir araya gelememe durumları söz konusu olabilmektedir. Naklü's-şehâde böyle bir durumda davanın açılması, sonuçlanması dolayısıyla hakların elde edilmesi için başvurulan yöntemlerden birisi olmaktadır. Müellif kendi zamanındaki kadıların şer'î hükümlere aykırı görüş beyan ettiklerine ve mevcut, hazır, belirlenmiş bir menkul mal ile diğerlerini birbirinden ayırmadıklarına değinerek düştükleri hata üzerinde durmaktadır. Müellif eserin sonunda tüm menkullerde tercih edilen görüşe göre şahitliğin naklinin caiz olduğu kabul edilecekse bu durumda menkullerde hüküm verme şekli ve gönderilen hükmî yazının aynı keyfiyette olması gerektiğine vurgu yaptıktan sonra örnek vererek doğru olan şehâdetin nakli sürecini adım adım ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu konunun çalışılması şehâdetin nakli meselesinin hala gündemini koruması, araştırılmayan bir konu olması ve yazma olarak bulunan bir eserin daha önce çalışılmaması açılarından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Hüsâm Çelebî ve eserleri hakkında genel bir bilgi vererek ve müellifin ilgili eserini ve orada geçen konuyu ele alarak bu konuda araştırma yapacakların istifadesine sunmak ve alana katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hüsâm Çelebî, Risâle-i Naklü's-şehâde, Davalı, Davacı, Şahit.

Abstract

Hüsâm Çelebî's real name is Hüsâmüddin Hüseyin bin Abdurrahman. Hüsâm Çelebî, who is from Tokat, is one of the 16th century scholars of the Ottoman state. He worked as a mudarris, kadi and mufti in various provinces of the Ottoman Empire. He trained many students and wrote works in the fields of fiqh and kalam. He wrote hashiya, ta'liq and risâleler on various subjects, most of them in the field of fiqh. The work named "Risale-i naklü's-şehâde", which is determined to be one of his works and which is the subject of this study, is located in the Hacı Selim Ağa Library in the number 379 of the Hacı Selim Ağa section 297.5 as a single copy. In this work, the author deals with the transfer of testimony. Under normal circumstances, the plaintiff and the defendant should be present at the court to defend their rights, but it may be the case that the plaintiff and the defendant, the witnesses reside in different cities and cannot come together. In such a case, the transfer of the testimony is one of the methods used in order to obtain the rights due to the filing and conclusion of the case. The author dwells on the mistake made by the judges of his time by stating that they expressed opinions contrary to the Shari'ah provisions and did not distinguish between an existing, ready, determined movable property and others. At the end of his work, if it is accepted that the transfer of testimony is permissible according to the preferred view on all movables, the author explains in detail the process of transferring the correct witness, by giving an example, after emphasizing that the way of adjudicating on movables and the legal letter sent must be of the same quality. Studying this subject is

important in terms of the fact that the issue of the transmission of testimony still remains on the agenda, it is a subject that has not been researched, and a work found as a manuscript has not been studied before. The aim of this study is to provide general information about Hüsâm Çelebi and his works, to present the author's related work and the subject mentioned there, to the benefit of those who will do research on this subject, and to contribute to the field in this regard.

Keywords: İslamic Law, Hüsâm Çelebî, Risâle-i Naklü's-şehâde, Defendant, Plaintiff, Witness.

Giriş

İslam muhakeme hukukunda bir davanın davalı (müddeî) yani davayı açanı, iddia edeni bir de davacı (müddeâ aleyh) yani hakkında iddiada, şikâyette bulunulan tarafı bulunmaktadır. Davacı iddiasını ispatlamak, davalı ise hakkındaki iddiayı kabul etmek, reddetmek, yemin etmek veya yeminden kaçınmak durumundadır.

Tarafların haklarını muhafaza etmeleri için nazariyede dava sonuçlanıncaya kadar her iki tarafın yani davacı ve davalının bizzat kendilerinin veya vekillerinin mahkemede bulunmaları üzerinde ısrarla durulur.¹ Ayrıca normal şartlarda şahitler mevcut ve hazır hasım (davalı) aleyhine şehâdet ederler, hakim de bu şehâdet gereği hükmünü belirtir.² Fakat bazen bir kimsenin hakkı için şahitlik yapacak kişiler bir yerde davalı başka bir yerde olabilir ve bu ikisinin bir araya gelmesi mümkün olmayabilir. Hak sahibi davalının şahitlerine şahit bulamayabilir. Çünkü insanların çoğu bir şahide şahitlikte bulunmakta zorlanabilir. Ayrıca asıl şahitlerin güvenilir olup olmadıklarının bilinmesi de gerekir. Davalının bulunduğu yerdeki kadının bunu tespit etmesi mümkün olmayabilir. Davacının bulunduğu yerdeki kadı da gaip olan davalı hakkında hüküm veremez. Bu durumlarda davacının bulunduğu yerdeki kadı asıl şahitlerin yaptığı şahitliği yazıyla davalının bulunduğu yerdeki kadıya ulaştırma yoluna gidebilir.³ Bu olay fıkıh literatüründe bir yerin kadısının başka bir yer kadısına dava konusuyla ilgili mektup yazması anlamında “kitâbü'l-kadı ile'l-kadı” ifadesiyle geçer. Kadının davacının iddiasını ve şahitlerin beyanını içeren mektubuna “kitâb-ı hükmî, el-kitâb el-hükmî” (dava tutanağı, mahdar), mahkeme kararını da içeren mektubuna “sicil (ilâm)”, mektubu yazan kadıya “kâtib”, mektubun gönderildiği kadıya “mektubun ileyh” denilir.⁴

¹ Fahrettin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları* (İstanbul: İFAV, 2013), 201.

² Ahmed b. Abdilganî b. Ömer ed-Dimaşki İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 5/433

³ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402), 16/95.

Kadı kendi yargı alanı dışında ikâmet eden ve vekili de bulunmayan birisi aleyhine açılan bir davaya bakabilir. Kadı bu davayla ilgili şahitleri dinler. Şahitlerin güvenilir olup olmadıklarını araştırır.⁵ Ama davalının gıyabında bir hüküm veremez. Çünkü mahkemede hazır bulunmayanın aleyhine karar vermek caiz değildir. Kadı ancak davacının iddiasını, şahitlerin ifadelerini içeren bir dava tutanağı hazırlar. Bu tutanak şahitliğin nakli yazısıdır.⁶

Davacının bulunduğu yerdeki davaya bakan kadı, bu dava tutanağını yani kitâb-ı hükmîyi bir zarfa koyar ve onu iki şahitle birlikte davalının ikâmet ettiği yerin kadısına gönderir.⁷ Kendisine gönderilen dava tutanağını alan kadı davalıyı mahkemeye davet eder ve onun ifadesini alır. Onun huzurunda mektubu açar. Zira bu şahitliğe şahitlik (şehâde ale's-şehâde) hükmündedir. Nasıl şahitlik üzerine şahitlik ancak davalının bulunduğu mecliste dinleniyorsa kadının gönderdiği yazı da davalının bulunduğu mecliste açılır. Kendisine mektup gönderilen kadı dava tutanağı ve davalının ifadesine göre hükmünü verir. Davalı başka bir yere gitmiş ise kendisine kitâb-ı hükmî gelen kadı davalının bulunduğu yerin kadısına bu yazıyı gönderebilir.⁸

Klasik kaynaklarda bu şekilde kadılar arasında yazışmanın caiz oluşunun delili şöyle kaydedilir. Kadının gönderdiği kitâb-ı hükmîdeki ifadeler şifahen söyleme ve hitap gibidir. Zira Allah Teâla'nın (c.c.) Rasûlullah'a (s.a.s.) Cebrail vasıtasıyla ulaştırdığı emir, yasak ve diğer hususları içine alan Kur'an-ı Kerim de hitaptır. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) devlet başkanı olarak Bizans ve Fars hükümdarlarına ve farklı yerlerde bulunan valilerine, kadılarına gönderdiği mektuplar da bu kapsamdadır. Bu mektuplar Hz. Peygamber'in ilgili kişilere hitabıdır. Bu hitabın gereği ne ise yerine getirilmesi gerekir.⁹ Ayrıca Hz. Ali (r.a.) da bunu caiz görmüştür ve insanların buna ihtiyacı da vardır.¹⁰ Bu

⁴ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/285-286; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübedî* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 3/105; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmîyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 8/234; Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, 203.

⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmîyye*, 8/234; Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, 203.

⁶ Mergînânî, *Hidâye*, 3/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/433.

⁷ Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, 203.

⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/96,97.

⁹ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 2/342, 343.

¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/95; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/433.

neden ve delillerden hareketle kadılar arası yazışma caiz kabul edilmiştir. Fukahâ kitâb-ı hükmînin, şehâdetin naklinin geçerli olması için şu şartları gerekli görür.

1. Kitâb-ı hükmî hiçbir zaman şüpheden uzak olamaz. Bu yüzden ancak şüphe ile düşmeyecek haklarda (davalarda) söz konusu olabilir. Kısas ve hadler konusunda başka bir kadıya gönderilen kitâb-ı hükmî geçerli değildir, hükümsüzdür.¹¹ Çünkü böyle bir yazışma şüphe doğurur. Şüphe ile de kısas ve hadler düşer.

2. Dava sırasında dava konusuna şahitlerin işaret etmesi, göstermesi gerekir. Dolayısıyla işaret edilemeyen, gösterilemeyen haklar, borçlar ve gayr-i menkul mallarda şehâdetin nakli geçerlidir. Haklar kavramının içine mesela; nikâh, neseb, borç, gasbedilen mal, inkâr edilen emânet ve inkâr edilen mudarabe girer. Bunlar borç hükmündedir. Dolayısıyla görmeye ihtiyaç olmadan tarif edilerek anlatılabilir. Gayr-i menkuller de kesin şekilde tarif ile bilinebilir. Kitâb-ı hükmî işaret edilebilen, gösterilebilen mevcut, belirli menkul mallar hakkında geçerli değildir. Çünkü bunlar işaret edilmeden, gösterilmeden bilinemez.¹²

3. Bu usûle başvuran kadıların bulunduğu yerler arasındaki mesafe Ebû Hanife'ye göre on sekiz saat (üç gün) yani seferilik hükmünün cari olduğu bir mesafe olmalı, Ebû Yusuf'a göre şahitlerin bir gün içerisinde bir kadının bulunduğu yerden diğer kadının bulunduğu yere gidip şahitlik edip evlerine dönmeleri mümkün olmayacak kadar uzak olmalıdır. İmam Muhammed'e göre mesafenin önemi yok, bir yerin iki farklı tarafındaki kadılar bu usûle başvurabilir.¹³

4. Şehâdeti nakleden, mektup yazan kadının da mektup gönderilen kadının da o anda görevde olmaları diğer bir ifade ile ölmemiş ve azledilmemiş olmaları gerekir.¹⁴ Hatta kadı kitâb-ı hükmîyi gönderdikten sonra, yazı diğer kadıya ulaşmadan azledilmiş olsa veya ölmüş olsa bu yazı geçersiz olur.

¹¹ Merginânî, *Hidâye*, 3/107; Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/342; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/236.

¹² Merginânî, *Hidâye*, 3/105, 106; Mevsilî, *İhtiyâr*, 3/343; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, thk. Halîl İmrân el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 231.

¹³ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 5/437; Komisyon, *Fetâva'l-Âlemgiriyye = el-Fetâva'l-Hindiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411), 3/385; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/234-235.

¹⁴ Merginânî, *Hidâye*, 3/106; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 5/437; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/235.

5. Bu işi yapan kadıların, şahitlerin, davalı ve davacının malum olması gerekir. İsimleri, künyeleri, lakapları, babalarının ve dedelerinin isimleri kitâb-ı hükmîye yazılmalıdır. Davanın ne olduğu da açıklanmalıdır.¹⁵

6. Kadı mutlaka şahitleri dinlemeli ve duyduklarını yazıp, tarih atıp, bir zarfa koyarak zarfı mühürlemelidir.¹⁶ Tarih yazının yazıldığı tarihte kadının görevde olup olmadığını gösterir. Mühür ise yazının değiştirilmesini ve yayılmasını engeller.

7. Gönderilen yazı, kadının yazdıklarına ve kadı tarafından yazıldığına, mührün ona ait olduğuna şahit olan iki kişi eşliğinde gönderilmelidir. Çünkü yazılar ve mühürler, birbirine benzediğinden ancak tam bir delil ile kesinleşir. Ayrıca yazı bağlayıcı olduğundan kesin delille kanıtlanması gerekir. Yazıda değişiklik yapıldığı şüphesini önlemek için kadı, kitâb-ı hükmîyi şahitlerin yanında mühürleyerek kendilerine teslim eder.¹⁷

8. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre şahitler yazının içeriğini bilmeleri gerekir. Zira bilinmeyen bir şeye şahitlik yapılamaz. Kadı ya yazdıklarını okur ya da kitâb-ı hükmînin içeriği hakkında bilgi verir. Ebû Yusuf'a göre içeriği şahitlerin bilmelerine gerek yok, sadece yazının ve mührün kadıya ait olduğuna şahit olmaları yeterlidir.¹⁸

9. Mektubu alan kadı onu davalının bulunduğu mecliste açmalıdır. Kitâb-ı hükmî şahitlerin "Bu falan kadının yazısıdır." şeklindeki şehâdetleri ve "Mühür de onun mühürüdür." demelerinden sonra açılır. Çünkü şehâdetin nakli yazısı mahkemede davalı huzurunda açılmasıyla şahitlerin dinlenmesi gerçekleşmiş gibi olur. Yazıyı gönderen kadının şahitleri dinlemesi için davalının hazır bulunmasına gerek yoktur. Zira davalı mahkemede hazır olsaydı kitâb-ı hükmîye gerek olmazdı. Kadı hükmünü verirdi. Ayrıca kadı şahitleri dava hakkında hüküm vermek için değil onların tanıklığını diğer kadıya nakletmek için dinler.¹⁹ Kadı şahitleri dinledikten sonra davalının bulunduğu yerdeki kadıya bu şahitliğe dair yazıyı yazsa ve yazı henüz elinden çıkmadan davalı gelse yazdığı yazıyla davalının aleyhinde hüküm veremez. Çünkü şahitleri dinlemesi, şehâdeti nakletmek içindi. Dolayısıyla kadı bu dinleme ile hüküm verme yetkisini elde edemez.²⁰

¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/96; Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/343; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/235.

¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/433; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/235, 236.

¹⁷ Mergînânî, *Hidâye*, 3/106; Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/343; Komisyon, *Fetâva'l-Âlemgiriyye = el-Fetâva'l-Hindiyye*, 3/383.

¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/95; Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/343,344; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/235.

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/96; Mergînânî, *Hidâye*, 3/106.

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/97.

Şehâdetin nakli hakkındaki bu bilgilere klasik fıkıh kaynaklarının şehâdet ve kaza başlıklarından ulaşılmıştır. Bu konu ile ilgili müstakil Türkçe bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konunun çalışılması şehâdetin nakli meselesinin hala gündemini koruması, araştırılmayan bir konu olması ve yazma olarak bulunan bir eserin daha önce çalışılmaması açılarından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Tokatlı âlimlerden Hüsâm Çelebî ve onun eserleri hakkında genel bilgi vererek ve müellifin ilgili eserini ve orada geçen konuyu ele alarak bu konuda araştırma yapacakların istifadesine sunmak ve alana katkı sağlamaktır. Müellifin hayatı hakkındaki bilgiler biyografi kitaplarından ve ilgili makaleden literatür tarama yöntemi ile bir araya getirilmiştir. Bu bilgiler analiz ve senteze tabi tutularak anlamlı sonuçlara varılmıştır. Şehâdetin nakli hakkında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hüsâm Çelebî'nin hayatı ve eserleri hakkında ise sadece Levent Öztürk'ün bir makalesi²¹ tespit edilmiştir. Bu makalede müellifin hayatı ve eserleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Müellifin *Risâle-i Naklü's-şehâde* isimli eserinin tanıtılmasına geçmeden önce eserde bahsi geçen konunun daha iyi anlaşılması için giriş kısmında konuyla ilgili bilgiler verildikten sonra müellifin hayatı ve eserlerine genel olarak değinilecektir.

1 1. Hüsâm Çelebî'nin Hayatı ve Eserleri

Hüsâm Çelebî'nin asıl ismi Hüsâmüddîn Hüseyin bin Abdurrahmân'dır.²² Nisbesi et-Tokâdî'dir.²³ Ayrıca er-Rumî el-Hanefî nisbesi de kullanılmıştır.²⁴ Hüsâm Çelebî bazı biyografi kitaplarında ve kütüphane kayıtlarında benzer isme ve nisbeye sahip kişilerle karıştırılmıştır. Bu sebeple hayatları hakkındaki bilgilerin ve eserlerin tefriki zorlaşmıştır. Mesela onunla aynı dönemlerde yaşayanlar; II Murad devri âlimlerinden

²¹ Levent Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 453-468.

²² İsmâüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-devleti'l-Ösmâniyye*, haz. Muhammet Hekimoğlu, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 610.

²³ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 1/235; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînilâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1418/1998), 60; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ül-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (İstanbul: MEB, 1375/1955), 1/31; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1422/2002), 2/242; Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar* (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 160-162, 314.

İbnü'l-Midas/Meddâs (Papuççuoğlu/Nalbandzâde) lakaplı Hüsâmeddîn et-Tokâdî (ö. 860/1456), Fatih Sultan Mehmed devri âlimlerinden Ümmülveled lakaplı Hüseyin b. Hasen Hâmid et-Tebrizî (ö. 880/1475), Bâyezîd dönemi âlimlerinden İbnü'd-Dellâk lakaplı Molla Hüsâm (906/1500), Kânûnî Sultan Süleyman devri âlimlerinden Kara Çelebî lakaplı Muhyiddîn Muhammed bin Hüsâmeddîn Efendi (ö. 920/1514), Gedik Hüsâm Efendi lakaplı Hüsâmeddîn Hüseyin (ö. 933/1526), Hüsâmeddin Efendi (ö. 934/1528), Aşçızâde lakaplı Hüsâmeddin Hasan Efendi (ö. 942/1535), Hüsâmeddîn Hüseyin Çelebî (947/1540), Karasulu Hüsâmeddin Hasan Çelebî (ö. 957/1550), Papaz Lakaplı Hüsâmeddîn Efendi (961/1554), Hüsâmeddin Çelebî (ö. 999/1591), Germiyanlı Hüsâmeddin Efendi'dir (ö. 1002/1594). Bahsedilenlerin isimleri benzer olduğu gibi vefat tarihleri de yakındır.²⁵ Hatta aralarında Hüsâm Çelebî ile aynı görevleri yapanlar ve aynı yerlerde çalışanlar da vardır. Hüsâm Çelebî'yle en çok karıştırılan kişi II. Murad devri âlimi olan ve İbn Meddâs veya Nalbandzâde lakaplarıyla bilinen Hüsâmeddîn et-Tokâdî'dir (ö. 860/1456). Kütüphane kayıtlarında²⁶ ve biyografi kitaplarında²⁷ her ikisi için Nalbandzâde nisbesi kullanılmak ya da birisinin vefat tarihi veya eseri diğerine yazılmak suretiyle karıştırılmıştır.

Hüsâm Çelebî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Doğum yeri Tokat olan Hüsâm Çelebî ilk eğitimini doğum yeri olan Tokat'ta aldıktan sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da Efdalzâde (ö. 908/1502), Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi (ö. 922/1516) ve Hocasâde

²⁴ Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısırî, *et-Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dârü'r-Rifai, 1403/1983), 3/147; Ebü'l-Mekârim (Ebü's-Suûd Gazzî Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yânî'l-mi'etî'l-âşire*, thk. Cebrâil Süleyman Cebbûr (Beyrut: Dâru'l-Âfâk-ı'l-Cedîde, 1399/1979), 1/186; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb* (Beyrut: Dâr İbn Kesir, ts.), 8/97.

²⁵ Nev'îzâde Atâî, *Zeyl-i Şekâik (Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik)*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1/217-220; İbrahim b. Ahmed Amâsî, *Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 76-151; Kehhâle Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü muşannifi'l-kütübi'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3/191; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani: Osmanlı Ünlüleri* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1996), 686-690; Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 458-459.

²⁶ Süleymaniye Ktp. (Laleli, nr. 2200), 82b-83b; (Laleli, nr.2433), 139a-145a.

²⁷ Mecdî Efendi, *Hadâiku's-Şekâik (Tercüme-i Şekâik)*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 122; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/235, 2/706; Leknevî, *Fevâ'idü'l-behiyye*, 60; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/31; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/242; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, ed. Mustafa Çiçekler (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1/286; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

(ö. 902/1496) gibi âlimlerden ders alarak müderris oldu.²⁸ İlk müderrisliğine Kütahya'daki Vâcidiye Medresesi'nde başladı.²⁹ Daha sonra Bursa'da Kaplıca (Hüdaven-digâr) ve Sultan Mehmed Han Medresesi'nde, Amasya'da Sultan Yıldırım Bâyezîd Han Medrese'lerinde görev yaptı.³⁰ Sultan Yıldırım Bâyezîd Han Medresesi'nde müderrislik yaptığı sırada Amasya müftüsü olarak atandı ve bu iki görevi aynı anda devam ettirdi (917/1511-922/1516).³¹ Daha sonra 922/1516'da İstanbul'da Sahn-ı Semân Medrese'lerinden Ayak Kurşunlu Medresesi'nde müderris oldu.³² Bu medresede bir müddet çalıştıktan sonra 923/1517'de Edirne'ye kadı olarak tayin edildi.³³ Bir sene burada çalıştıktan sonra 924/1518'de Bursa kadılığına getirildi.³⁴ Bir yıl da burada çalıştıktan sonra görevinden azledildi ve 925/1520'de Sahn-ı Semân medreselerinden Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'nde müderrisliğe geri döndü.³⁵ Bu görevi sürdürürken 926/1519 yılında vefat etti ve Eyüp kabristanlığına defnedildi.³⁶

Hüsâm Çelebî'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte aldığı görevlerden hareketle Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed'in otuz yıl (1451-1481), Sultan II. Bayezid'in otuz bir yıl (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıl (1512-1520) saltanatları sırasında yaşadığı söylenebilir. Fatih zamanında çocukluk ve gençlik, diğer iki-sinde yetişkinlik dönemi geçmiştir.

Hüsâm Çelebî'nin tespit edilen öğrencileri Ehlice lakaplı Muhyiddîn Muhammed el-Aydî (ö. 951/1544), Manav Abdi Efendi lakabıyla bilinen Abdülkadîr Efendi'dir (ö. 954/1547). Yardımcısı olarak da Kemâl Çelebî'nin (ö. 957/1550), Muhyiddîn Muhammed

²⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610; Temîmî, *Ṭabakâtü's-seniyye*, 3/147.

²⁹ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610.

³⁰ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 8/97.

³¹ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610.

³² Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 8/97.

³³ Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391.

³⁴ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Mustafa Efendi Âlî, *Künhü'l-ahbâr* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1417/1997), 1/1218; Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 455.

³⁵ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 1/1218; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 8/97; Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 457.

³⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610; Temîmî, *Ṭabakâtü's-seniyye*, 3/147; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 8/97; *Hâşiye ale'l-Hâşiyeti't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf* isimli eserinin istinsahında vefatı ve kabri bilgisi kayıt altına alınmıştır. Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 457.

b. Abdülkâdir (ö. 963/1556), Alâüddîn Ali b. Tâcüddîn İbrahim (ö. 965/1558)³⁷ ismi kaydedilmektedir. Hüsâm Çelebî'den ders alan daha pek çok öğrenci ismi geçmektedir. Fakat hangi Hüsâm Çelebî olduğunda netlik olmadığı için burada isimleri verilmemiştir.

Hüsâm Çelebî fıkıh ve kelim alanında pek çok eser kaleme almıştır. Fakat eserler benzer isimdeki âlimlerin eserleriyle karıştırılmıştır. Müellifin tespit edilen eserleri şunlardır:

1. *Hâşiye alâ şerhi'l-Vikâye li Sadri's-şerîa*:³⁸ Eser nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Şehid Ali Paşa bölümünde 753 numarada 1a-291b varakları arasında bulunmaktadır.³⁹

2. *Risâle alâ Sadri's-şerîa*:⁴⁰ Eser nüshası Rağıp Paşa Kütüphanesi'nde 1459 numarada 147b-151b varakları ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde Laleli bölümünün 2433 numarada 139b ve 28 varığında bulunmaktadır.⁴¹

3. *Ta'likâ alâ ba'di Mevâdii's-şerîa*: Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Laleli bölümünde 2433 numarada 139a-145a varakları arasında bulunmaktadır.⁴²

4. *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzihî*:⁴³ Eser “*Risâle fi'l-istihlâf, Risâletü'l-istihlâf, Risâletü'l-istihlâfiyye, Risâle fi'l-istihlâfi fi'l-cumua*” şeklinde farklı isimlerle de geçmektedir. Araştırmaya konusu olan eserin; Süleymaniye Kütüphanesi'nde Nafiz Paşa bölümünün 1504 numarasında 2b-6a varakları arasında *Risâle fi'l-istihlaf*, Reşid Efendi bölümünün 1116 numarasında 151a-154a varakları arasında *Risâle fi'l-istihlafi fi'l-cumua*, Kasidecizâde bölümünün 710 numarasında 136a-138b varakları arasında *Risâle fi cevazi'l-istihlafi fi'l-*

³⁷ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 440, 512, 784, 786.

³⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 612; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147; Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, 1/1218; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

³⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, “Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri”, 464.

⁴⁰ Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147.

⁴¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, “Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri”, 464.

⁴² Eserde müellife ait vefat tarihi yanlışlıkla 860/1456 ve nisbesi de Nalbandzâde olarak verilmiştir. Eserin başka istinsahları için bkz. Öztürk, “Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri”, 464.

⁴³ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 612; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 2/690.

cumua ismiyle, Âşir Efendi bölümünün 427 numarasında 42a-46a *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih* isimlerle kayıtlı dört tane istinsah nüshası bulunmaktadır.⁴⁴

5. *Risâle fi raksi'l-mutesavvife (Risâle fi cevâzi'd-devran ve'r-red ale'l-Bezzâziye)*:⁴⁵ Eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Şehid Ali Paşa bölümünde 2818 numarada 39b-41a ve Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 276/13 numarada 186b-188b varakları arasında bulunmaktadır.⁴⁶

6. *Risâle ma'mûle li beyâni ahvali'l-kenâisi şer'an*: Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde İzmir bölümünün 805 numarasında 125a-128b varakları arasında yer almaktadır. *Risâle Levent Öztürk* tarafından neşredilmiştir.⁴⁷

7. *Risâle fi nakli's-şehâde*: Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde Hacı Selim Ağa bölümünün 379 numarasında 91b-93b varakları arasında bulunmaktadır.⁴⁸

8. *Hâşiye ale'l-Hâşiyeti't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf*:⁴⁹ Eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Laleli bölümünün 2214 numarada 1b-28a, Şehit Ali bölümünün 2844 numarada 115a-132b ve Adana İl Halk Kütüphanesi'nde 115 numarada 1b-56b varakları arasında yer almaktadır.⁵⁰

9. *Hâşiye alâ şerhi'l-mevâkıf*:⁵¹ Eser Beyazıt Devlet kütüphanesinin Veliyyüddin Efendi bölümünün 3244 numarasında 41b-48b varaklar arasında kayıtlı bulunmaktadır.

⁴⁴ Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 465; Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hilal Özay, "Tokatlı Hüsâm Çelebi'nin "Risâle fi istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih" isimli Eserinin İncelenmesi", 5. *Tokat Sempozyumu* (14-16 Ekim 2022), Tokat 2023.

⁴⁵ Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 1/147; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 8/97; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/706.

⁴⁶ Eserin ismi ve müellifi hakkındaki farklı kayıtlar için bkz. Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 465.

⁴⁷ Levent Öztürk, "Hüsâm Çelebi'nin (ö. 926/1520) Risâle Ma'lûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adli Eseri", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 5 (2001), 135-156.

⁴⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/729; Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 466.

⁴⁹ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 612; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 1/391; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 1/1218; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/316; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 8/97; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

⁵⁰ Eserin diğer istinsahları için bkz. Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 464.

⁵¹ Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 4/1514; Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur Zweiter Supplementband* (Leiden: E. J. Brill, 1938), 2/322; Öztürk, "Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 465.

10. *Risâle fî Sebbi'n-nebî*:⁵² Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Reşid Efendi bölümünün 1193 numarasında 191b-195b varaklar arasında *Risâle fî sebbi'n-nebî* olarak Şehit Ali bölümünün 2886 numarasında 45a-50a, Denizli bölümünün 409 numarasında 35a-37b varakları arasında *er-Risâletü's-sebbiyye* olarak, Antalya/Tekelioğlu bölümünün 861 numarasında 118b-124a varakları arasında kayıtlı bulunmaktadır.

Bu eserler daha önce müellifin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı araştırma yapan Öztürk'ün tespiti ile uyuşmakla birlikte ayrıca kütüphane kayıtlarında şu eserlerin de müellife ait olduğu görülmektedir.

11. *Risâle fî ta'rîfi ilmi'l-kelâm*:⁵³ Adana İl Halk Kütüphanesi'nde 115 numarada 57b-63a ve Burdur İl Halk Kütüphanesi'nin 1068-14 numarasında 62b-71b varakları arasında yer almaktadır.

12. *Hâşiye fî mâ yeteallak bi-ta'rîfi'l-ilm min defî 'itirâzât-ı Hatîbzâde*: Eser Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Veliyyüddin Efendi bölümünün 3244 numarasında kayıtlı bulunmaktadır.⁵⁴

13. *el-Es'ile ve'l-ecvibe*: Çankırı İl Halk Kütüphanesi'nde 510-08 numarada 146b-151a varakları arasında yer almaktadır.

Hüsâm Çelebi'nin daha çok fıkıh alanında çalışma yaptığı tespit edilmektedir. Müellifin çalışmalarının üç tanesi kelim, bir tanesi fıkıh alanında hâşiye, bir tanesi fıkıh alanında ta'lika ve altı tanesi fıkıh, iki tanesi kelim alanında risâle olmak üzere toplam on üç tanedir. *Hâşiye alâ şerhi'l-Vikâye li Sadri's-şerîa* dışındaki eserleri birkaç sayfadan oluşmaktadır. Müellifin hayatı ve eserlerine genel olarak değinerek araştırmanın sınırını aşmamak ve konuyu dağıtmamak adına eserler hakkında ayrıntıya girmeden müellifin asıl ele alınacak eseri *Risâle-i Naklü's-şehâde* hakkında bilgi verilecektir.

2 2. *Risâle-i Naklü's-şehâde* İsimli Eser

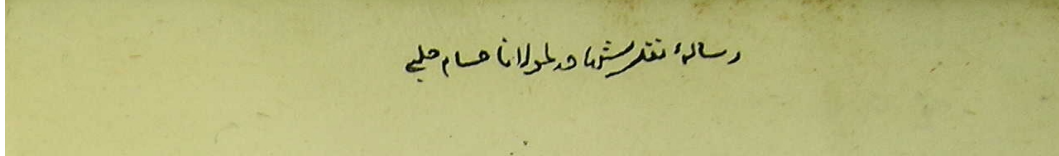
Risâle Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde Hacı Selim Ağa 297.5 bölümünün 379 numarasında tek nüsha olarak yer almaktadır. Dış kapağı ebruli cildi olan, 215*150 mm, 145*93 mm iç ve dış ölçülere sahip 95 varaklık bir kitap içerisinde son 5 varakında bulunmaktadır. İlk 4 varacağı yirmi bir, son varacağı yedi satırdan oluşmaktadır. Fıkıh konu

⁵² Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/710; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

⁵³ TO-KAT Ulusal Toplu Katalog, "Hüsâm Çelebi", Ulusal Toplu Katalog - Tarama (Erişim: 16.08.2022)

⁵⁴ Mustafa Bilal Öztürk, "Eleştirinin Eleştirisi: Bilgi Tanımı Bağlamında Hüsâm Çelebi'nin Hatîbzâde Tenkidi", *Eskiye* 46 (Mart 2022), 151,

başlığı altında bulunan eserin dili Arapça olup harekesiz nesih yazı tipi ile yazılmıştır. Yazı rengi siyahtır. Risâlenin müellifinin Hüsâm Çelebî olduğu ilk sayfada yer almakla birlikte Müstensih ve tarih belli değildir. Ama eserin ismi ve müellifinin ismi risâlenin ilk sayfasının başında şu şekilde yer almaktadır.

Eserin müellife ait olduğuna dair başka bir emare ve kayıt istinsah kaydı bulunmamakla birlikte kütüphane kataloglarında *Risâle-i Naklî-ş-şehâde* ismiyle ve Hüsâm Çelebî'nin eseri olarak tescil edilmiştir.

Esere besmele, hamdele ve salvele ile başlanmaktadır. Ardından emmâ ba'd ifadesiyle konuya giriş yapılmaktadır. Müellif şehâdetin nakli konusunda hakimlerin büyük çoğunluğunun hataya düşmeleri, yanlış hüküm vermeleri ve Müslümanların haklarını daraltmaları sebebiyle bu risâleyi kaleme aldığını belirtmektedir. Amacının bu konudaki söylenenleri aktarmak, sonuçları özetlemek ve doğru olan yöntemi açıklamak olduğunu kaydetmektedir. Kitâb-ı hükmî ve şehâdetin nakli konusunda kıyasa aykırı olmakla birlikte istihsanen caiz olduğunu ve âlimlerin bunun üzerinde icmâ ettiğini, bunun sebebinin insanların buna ihtiyaç duyması ve davacının, hasım (davalı) ile şahitleri bir araya getirememesi olduğunu açıklamaktadır. Hazır bulunan hasım (davalı) hakkında kendisine yazı gönderilen kadının hükmedebilmesi için şahitliğin nakline ihtiyaç duyduğunu, bu yolla adeta şahitler hazır bulunan hasmın yanındaymış gibi olduğunu ve gaip bir kişi hakkında hükmetmek gibi mahzurlu bir işleme de gerek kalmadığını kaydetmektedir. Daha sonra hangi konularda gaip hakkında hüküm verileceğini ve hangi konularda şehâdetin naklinin geçerli olacağı üzerinde durmaktadır. Müellif davacının davasında kastettiği şeye işaret edilmesine ihtiyaç duyulmaması sebebiyle gayri menkuller, borçlar ve bu hükümde olanlar hakkında gıyabî hüküm verilebileceğini fakat mevcut, hazır ve belirlenmiş menkul mallarda davacının, şahidin ve yemin eden tarafın işaret etmesi gerektiğinden bunun mümkün olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte İmam Muhammed (ö. 189/805)⁵⁵ ve müteahhir âlimler tarafından zaruret halinde Müslümanların hakkının zayi olmaması için istihsanen menkul mal-

⁵⁵ İmam Serahsî (ö. 483/1090 [?]), İmam Muhammed'in "Şahitlerin işaret etmesi gerektiği için mevcut, hazır, belirlenmiş bir mal hakkında kitâb-ı hükm caiz değildir." şeklinde görüşünü nakletmektedir. Serahsî, *el-Mebsût*, 16/100.

larda da şehâdetin nakline cevaz verildiğini kaydetmektedir.⁵⁶ Kölenin evin dışında hizmet etmesi ve kaçması muhtemel olduğu için Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) istihsan yaparak köle hususunda şahitliğin naklini kabul ettiğini, Kadı İmam el-İsbîcâbî'nin (ö. 480/1087)⁵⁷ görüşünün ve *Zâhiru'r-rivâye*'deki⁵⁸ fetvanın da bu yönde olduğunu⁵⁹ aktarmaktadır. Mahkemede hazır olmayan davalı aleyhine şahitliğin kabul edilmemesi gerekirken ihtiyaç sebebiyle kabul edilmesi gibi şahitlerin işaret ederek tanıklık yapacakları bir şey mahkemede hazır olmadığı halde tarif edilerek hakkında şahitlik yapılabileceği benzetmesini yapmaktadır.⁶⁰

Müellif kendi zamanındaki kadıların şer'î hükümlere aykırı görüş beyan ettiklerine ve mevcut, hazır, belirlenmiş bir menkul mal ile diğerlerini birbirinden ayırmadıklarına değinerek düştükleri hatayı şu şekilde açıklamaktadır. Bir kişi dese ki; "ben şahitliği geçersiz kılmak üzere hasmım ile birlikte şahitlerin yüz yüze şahitlik etmesi veya beyyineyi ikame için yazı yazan kadıya gittim, kadı bunu dinlemedi."⁶¹ Çünkü naklü's-şehâde sanki şahidin hazır olan hasma karşı huzurda şahitlik etmesi gibidir. Onu açıkladıkları üzere şahitler gaip de olsalar⁶² kadının dinlemeyerek bu cerhi yani (sonraki) şahitliği geçerli saymaması makbuldür⁶³ ve yazı yazan kadıya⁶⁴ yazı göndermeye ihtiyaç da kalmaz. Fakat günümüz kadılarının uygulamaları meşru olanın hilafıdır. Onlar gerçekte ayn (mevcut, hazır, belirli bir mal) ve diğerlerinin arasını ayırmazlar. Arala-

⁵⁶ Hüsâmuddîn Hüseyin bin Abdurrahmân Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü's-şehâde* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa 297.5, 379), 91a.

⁵⁷ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin yazdığı *Zâhirü'r-rivâye* diye bilinen kitaplarını Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) *el-Kâfi* adıyla bir araya getirip muhtasar yazmıştır. İbn Mansûr el-İsbîcâbî de bu muhtasara şerh yazanlardan birisidir. Müellif bu şerhte yer alan görüşten bahsetmiş olabilir.

⁵⁸ Hanefî mezhebinin ana kaynaklarından ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) kaleme almıştır.

⁵⁹ İbn Âbidîn, *Zâhiru'r-rivâye*'de menkul olan mallarda dava esnasında şahitlerin işaret ederek şahitlik yapmaları gerektiğinden dolayı şehâdetin naklinin caiz olmadığını kaydetmektedir. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/432.

⁶⁰ Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü's-şehâde* (Hacı Selim Ağa 297.5, 379), 91a.

⁶¹ Müellif burada davacının, huzurda olmayan birisi aleyhinde kadıya başvurup bir hak iddiasında bulunup iddiasını ispat için şahitler getirip kadıya dinletmesi ve kadının bunları yazıp davalının bulunduğu yer kadısına göndermesinden sonra, davacının hasmı ile birlikte tekrar yazı yazan kadıya gelmesini anlatmaktadır.

⁶² Bu kısmı (Onu açıkladıkları üzere şahitler gaip de olsalar kadının dinlemeyerek bu cerhi yani (sonraki) şahitliği geçerli saymaması makbuldür) cümlesini daha doğrusu şahitlerin gaip olsalar da ifadesinin neden kullanıldığı anlaşılmamaktadır.

rında bu meşhurdur. Davacı dese ki; “Ben hasmım ile birlikte şahidin⁶⁵ yüz yüze şahitlik etmesi veya beyyineyi ikame için yazı yazan kadıya⁶⁶ gittim. Bunun üzerine kadı bu sözü kabul etti ve hükmetti⁶⁷ ve ister borç ister gayri menkul olsun yazı yazan kadıya⁶⁸ (yazıyı) gönderdi.”⁶⁹ Bu büyük bir hatadır. Daha da ilginç olanı, kadılar muteber kitaplarda borçlar hususunda şahitliğin naklinin usûlünü gördükten sonra bu usûle uygun bir şekilde hareket etmediler, aksine davalı yazı gönderilmesini talep ettiğinde taraflara yazı gönderdiler. Aynı şekilde kadılar kaçan köle hususunda muteber kitaplarda şahitliğin naklinin suretini gördükten sonra bu surete uygun şekilde hareket etmediler. Hatta bizzat kaçan köle ve borçlar hususunda kendisine yazı yazılan kadının kölenin huzurunda şehâdetin yapılmaması nedeniyle hükmetmemesi illetinden ve ona işaret ile şahitlik yapılması için yazı yazan kadıya yazı gönderme illetinden çıkarılanın gereği üzere hareket etmediler. Zira her iki illetten de çıkarıldığı üzere kendisine yazı gönderilen kadıya yazı ulaştığında mesela borç gibi işaret ile şahitlik etmeye gerek

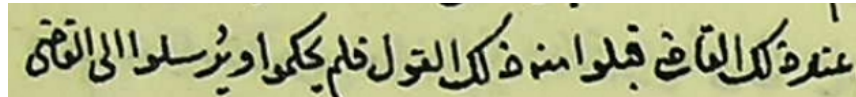
⁶³ Müellifinin sonradan doğru bir şehâdetin nakli sürecini anlattıklarına göre eğer dava menkul bir mal hakkında ise yazı yazılan kadının davacıyı davalı ve menkul mal ile birlikte şahitleri dinleyen ve yazı yazan kadıya göndermesi gerektiği ve kadının tekrar şahitlerin işaret ederek menkul malın davacıya ait olduğuna şahitlik etmelerini istemesi gerekmektedir. Borç ve gayri menkul hakkındaki davada ise tekrar şahitleri dinlemeye gerek yoktur. Müellifin ilk şahitliği geçersiz saymamayı makbul görmesinden bahsettiği dava menkul mal ile ilgili olduğu sonucu çıkarılabilir.

⁶⁴ Bu kadı aslında ilk yazı yazılan kadı olmalıdır. İbarenin “Şehâdetin naklini yapmak üzere yazı yazan kadının ikinci kez şahitliği dinleyerek tekrar kadıya yazı yazmasına gerek yoktur.” şeklinde anlaşılması daha uygundur.

⁶⁵ Şahit kelimesi metinde tekil yazılmıştır. Önceki geçen ibarede çoğul “şuhûd” kelimesi kullanılmıştı. Burada yanlış yazılmış olabilir. Zira bu konularda en az iki şahit gerekmektedir.

⁶⁶ İlk yazı yazan kadı yani davacının iddiasını, şahitleri yazarak davalının bulunduğu yerdeki kadıya yazı yazan kadı.

⁶⁷ Kadı kelimesi tekil yazıldığı halde “kabul ettiler ve hükmetmediler” şeklinde neden çoğul filler kullanıldığı anlaşılmamaktadır. Kadı kelimesi çoğul yazılacakken tekil olarak yanlış yazılmış olabilir. Zira müellif zamanındaki kadılardan bahsediyordu. Bu yüzden o yazı yazan kadılar kabul ettiler ve hükmetmediler, yani tekrar şahitleri dinlerler ama hükmetmezler yazı yazılan kadıya dinlediklerine dair yazı gönderirler.

⁶⁸ Davalının bulunduğu yerdeki kadı, yani kendisine ilk yazı kazılan kadı. Tekrar şahitlerin dinlenmesi için yazı yazdığı için yazı yazılan kadı metinde yazı yazan kadı olarak yazılmıştır.

⁶⁹ Burada müellif kadıların menkul ve diğer malları ayırmamaları hatalarını göstermektedir. Zira borç ve gayri menkulde yazı yazan kadının tekrar şahitleri dinlemesine ve kadıya yazı göndermesine gerek yoktur. İlk dinlenen şahitlik geçerlidir.

olmayan şeylerde buna göre hükmetmesi gerekir. Buradan anlaşılan şudur ki menkul malların tamamında şahitliğin naklinin suretinin, tasvirinde zikredilen illetteki müştereklikten dolayı kaçan kölede belirtilen keyfiyette olması gerekir. Zira illet hususunda müşterek olmak ma'lulde müşterek olmayı gerektirir. Bu anlattıklarımızdan özetle şu açıklamayı çıkarmak mümkündür; tüm menkullerde tercih edilen görüşe göre şahitliğin nakli caiz olursa bu menkullerde hüküm verme şekli ve gönderilen yazı (kitâb-ı hükmî) aynı keyfiyette olmalıdır.⁷⁰

Müellif risâlenin son kısmında “Bir kimse Basra’dan kendisinin kaçak bir kölesi bulunduğunu söylese...” şeklinde bir örnek üzerinden ayrıntılı bir şekilde doğru olan şehâdetin nakli sürecini ve şeklini anlatmaktadır. Kadının yazısında, tanınması ya da tanımaması durumunda hangi ifadelerle davacı hakkında bilgi vereceğini, davacının meramını, ondan şahit talep ettiğini, onun şahitleri getirdiğini, onların davacı lehine şahitlik ettiğini, şahitlerin isimlerini, soy isimlerini, durumlarını, hasmın (davalının) veya vekilinin huzurda olmadığını, gaip olduğunu, davalının seferi sayılabilecek kadar uzak bir yerde bulunduğunu ve davacının iddiasını reddettiği bilgilerini yazacağını, bu yazıyı mühürleyeceğini, yazıya tarih atacağını belirtmektedir. Bu düşünülen tarihe göre kadının görevde olup olmadığına bakılacağını kaydetmektedir.⁷¹ Müellif risâlenin devamında yazıyı alan kadının izlediği yoldan bahsetmekte, davalının davet edilmesi, tespiti, iddiayı kabul etmesi veya etmemesi durumunda yapılacaklara değindikten sonra yazı borç veya gayri menkul hakkında olursa kadının davacı lehine davalı aleyhine hükmedeceğini, menkul mallar hakkında olursa şahitlerin şahitliği iddia edilen malın huzurunda olmadığı için kadının davacı ile birlikte davalıyı iddia edilen malla birlikte yazıyı yazan kadının yanına göndereceğini, davalının gitmek istememesi halinde menkul malı davacıdan kefil alarak ve hüküm gereği olmaksızın davacıya teslim edeceğini ve yazı yazan kadiya göndereceğini, bir de kadiya mühürlü şahitlerle birlikte bir yazı yazacağını, yazının yazı yazan kadiya ulaşması halinde yeniden şahitlere bu malın davacıya ait olup olmadığını soracağını, şahitlerin davacıya ait olduğuna şahitlik etmeleri durumunda davacıya ait olduğuna hükmedeceğini ve kefil serbest bırakması için kendisi nezdinde sabit olan bu durumu kadiya yazacağını anlatmaktadır. Müellif naklü’ş-şehâdenin bu şeklinin *Mebsut*⁷² isimli kitapta Ebû Yusuf’tan rivayet edildiğini nakletmektedir.⁷³ Son olarak Müellif Ebû Yusuf’tan gelen başka bir rivayet bulunduğunu ve onun şu şekilde olduğunu belirtmektedir. Yazıyı yazan kadı davacının lehine hükme-

⁷⁰ Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü’ş-şehâde* (Hacı Selim Ağa 297.5, 379), 91b.

⁷¹ Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü’ş-şehâde* (Hacı Selim Ağa 297.5, 379), 92a.

demez zira davalı huzurda değildir, gaiptir. Yazı yazan kadı, daha önce yazı yazıp gönderdiği kadıya şahitlerin davacı lehine şahitlik yaptıklarına dair bir yazı daha yazar, yazı yazılan kadı da kefilî kefaletten serbest bırakır. Ayrıca müellif bu ikinci rivayete itibar edilmediğini de kaydederek risâlesini sona erdirmektedir.⁷⁴ Hüsâm Çelebî kendi zamanındaki kadıların yaptıkları hatalardan bahsettikten sonra doğru bir şekilde şehâdetin naklinin nasıl yapılacağını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Sonuç

Tokatlı âlimlerden biri olan Hüsâm Çelebî'nin, Osmanlı devletinin Sultan Beyâzid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yaşadığı görülmüştür. Eserleri incelendiğinde Hüsâm Çelebî'nin daha çok fıkıh yönünün ağır bastığı anlaşılmıştır. Hüsâm Çelebî'nin isim benzerliği ve vefat tarihlerinin yakınlığı sebebiyle bazı âlimlerle karıştırıldığı, özellikle eserlerinin tespitinde bu durumun zorluklara sebep olduğu görülmüştür. Aynı şekilde ele alınan eserin el yazması olması, eserdeki konunun çok bilinen bir uygulama olmaması ve tam olarak açık bir şekilde ifade edilmemesi özellikle de kadıların yazı yazan mı yazılan mı olduğu netleştirilememesinden dolayı anlamada zorluklar yaşanmıştır.

Eserde mevzu bahis edilen “naklü’ş-şehâde” uygulamasının bir hakkın elde edilmesini, husumetlerin halledilmesini ve ortadan kaldırılmasını kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı tespit edilmiştir. Bu uygulamanın davacı ve şahitler ile davalının farklı yerlerde bulunmaları ve bunların bir araya gelememeleri söz konusu olduğunda ortaya çıktığı görülmüştür. Kadının kendi bilgilerine dayanarak hüküm vermesine cevaz veren fakihler, yazmasına da cevaz vermişlerdir. Bu yazı hüküm verme veya mahkeme kararı değil, bilgi aktarımı olarak kabul edilmiştir. Kadının kendi bilgileri ile hüküm vermesine cevaz vermeyenler, kadının bilgisini yazı olarak diğer mahkemeye aktarmasına da izin vermemişlerdir.

Şehâdetin nakli, dava konusu had ve kısas olmayan ve tarif edilmekle bilinebilen hak, borç ve gayri menkuller olduğunda başvuru olan bir yöntem iken daha sonra ihtiyaç

⁷² *Mebhut*, Hanefî âlimlerinden Şemsü'l-’imme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090), Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) temel eserlerini özetlediği *el-Kaflî* isimli eserine yazdığı şerhtir. Eyyüp Said Kaya, “el-Mebhut”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/214.

⁷³ Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü’ş-şehâde* (Hacı Selim Ağa 297.5, 379), 92b.

⁷⁴ Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü’ş-şehâde* (Hacı Selim Ağa 297.5, 379), 92a, 92b, 93a.

sebebiyle işaretle bilenen menkul mallarda da uygulanmıştır. Risâlede bu görüşün İmam Muhammed'e ait olduğu, bunun kıyasa aykırı olmakla birlikte istihsanen kabul edildiği ve müteahhir ulemanın da bunu benimsediği belirtilmiştir. Bu usûl ile bir hak iddiasında bulunan kişi bulunduğu yerdeki mahkemeye başvurabilmiş, şahitlerini kadiya dinletebilmiş ve bu tutanağı farklı yerdeki davalının bulunduğu yerin kadısına göndererek hakkını elde edebilmiştir. Fakihler bu usûlün sorunsuz bir şekilde uygulanması için bir takım şartlar da belirlemiştir.

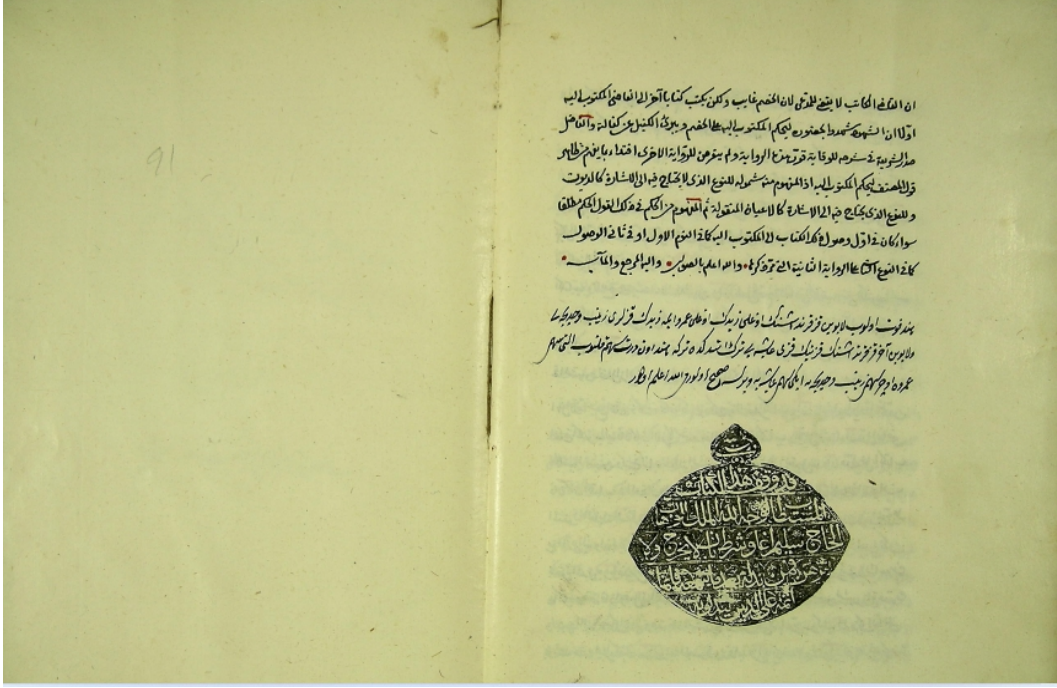
Hüsâm Çelebî eserinde bu uygulamayı ele almış, bu uygulamanın nasıl olduğunu ve bu uygulamaya hangi durumlarda başvurulduğunu klasik Hanefî kaynaklarında yer alan bilgilerle açıkladıktan sonra kendi zamanındaki kadıların bu konudaki yanlış uygulamalarına dikkat çekmiştir. Müellif kadıların menkul mal ile diğerlerini birbirinden ayırmadıklarına ve muteber klasik kaynaklarda yer alan şehâdetin nakli usûlüne uygun amel etmediklerine vurgu yapmıştır. İşaretle şahitliğe gerek olmayan borç ve gayri menkul hakkında açılan davalarda şehâdetin nakli yapıldıktan sonra tekrar şahitlik yapılmasına ve kadıların yazışmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Ayrıca menkul mallarla ilgili davalarda işaretle şahitlik gerektiği için şahadetin nakli yapıldıktan sonra tekrar şahitlerin işaret ederek şahitliğini dinleyip Ebû Yusuf'tan nakledilen bir görüşe göre yazarak onu yazı yazılan kadiya göndermesi gerektiğini diğer görüşe göre ise yazı yazan kadının buna göre hüküm vermesi gerektiğini de kaydetmiştir. Müellif eserinin sonunda tüm menkullerde tercih edilen görüşe göre şahitliğin naklinin caiz olduğu kabul edilecekse bu durumda menkullerde hüküm verme şekli ve gönderilen hükmî yazının aynı keyfiyette olması gerektiğine vurgu yaptıktan sonra örnek vererek doğru olan şehâdetin nakli sürecini adım adım ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Kaynakça

- Âlî, Mustafa Efendi. *Künhü'l-ahbâr*. 2 Cilt. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1997.
- Amâsî, İbrahim b. Ahmed. *Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*. ed. Derya Örs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Atâî, Nev'îzâde. *Zeyl-i Şekâik (Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik)*. haz. Abdülkadir Özcan. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Atar, Fahrettin. *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*. İstanbul: İFAV, 2013.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-'ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşârü'l-muşannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: MEB, 1375.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur Zweiter Supplementband*. 2 Cilt. Leiden: E. J. Brill, 1938.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Mustafa Çiçekler. haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Gazzî, Ebü'l-Mekârim (Ebü's-Suûd, Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkî. *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yâni'l-mi'eti'l-'âşire*. thk. Cebrâil Süleyman Cebbûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1979.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. thk. Halîl İmrân el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419.
- Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn Hüseyin bin Abdurrahmân. *Risâle-i Naklü's-şehâde*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa 297.5, 379, 91a-93a.
- İbn Âbidîn, Ahmed b. Abdilganî b. Ömer ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 8 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fethu'l-ğadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679). *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Kesir, ts.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Kaya, Eyyüp Said. "el-Mebsût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/214-216. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Komiyon. *Fetâva'l-Âlemgiriyye = el-Fetâva'l-Hindiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411.

- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Ḥanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1418.
- Mecdî Efendi. *Hadâiku'ş-Şekâik (Tercüme-i Şekâik)*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Ömer Rıza, Kehhâle. *Mu'cemü'l-mü'ellifîn: Terâcümü muşannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Özay, Hilal. "Tokatlı Hüsâm Çelebi'nin "Risâle fî istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih" İsimli Eserinin İncelenmesi". 5. *Tokat Sempozyumu* (14-16 Ekim 2022), Tokat 2023.
- Öztürk, Levent. "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 453-468.
- Öztürk, Levent. "Hüsâm Çelebi'nin (ö. 926/1520) Risâle Ma'lûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 5 (2001), 135-156.
- Öztürk, Mustafa Bilal. *Eleştirinin Eleştirisi: Bilgi Tanımı Bağlamında Hüsâm Çelebi'nin Hatibzâde Tenkidi*. Eskiye, 2022.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani: Osmanlı Ünlüleri*. 6 Cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Taşköprizâde, İsmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye*. ed. Derya Örs. haz. Muhammed Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî. *eş-Ṭabaḳâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Ḥanefiyye*. thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 4 Cilt. Riyad: Dâru'r-Rifai, 1983.
- Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Zirikî ed-Dımaşkî. *el-A'âm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002.

Hüsâm Çelebî, *Risâle-i Naklü-ş-Şehâde*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa 297.5, 379, 91a-93a.